

Björn Andersson, Evelyn Khoo & Jörgen Lundälv

Redaktörerna har ordet: Förebyggande arbete, ambivalenta positioner och socialpolitiska landskap

Förebyggande arbete har länge haft en ambivalent position både som begrepp och praktik i det sociala arbetet. Det representerar en önskvärd riktning i arbetet: målet att komma in tidigt i sociala processer och motverka en problematisk utveckling, särskilt när det gäller barn och unga. När kommunala fritidsgårdar och uppsökande arbete växte fram under mitten av förra seklet sågs de som tecken på ett nytt och offensivt socialt arbete (Olson 2008). Samma sak skedde när den nya sociallagstiftningen antogs i början av 1980-talet och detta upprepas igen 2025: förebyggande, tillgänglig och kunskapsbaserad är nyckelord för den reformerade socialtjänsten (Regeringskansliet 2025). I det här perspektivet representerar det förebyggande arbetet en rationalitet som är svår att invända mot. Det är bäst för alla om problem kan motverkas tidigt.

Det förebyggande arbetet bär på ett löfte: att minska lidande, begränsa sociala problem och skapa hållbara livsvillkor innan skadan är skedd. Men prevention rymmer också en inneboende paradox. Det som blir förebyggt lämnar inga tydliga spår; det som inte inträffar är svårt att synliggöra, mäta och legitimera. I en välfärd som i ökande grad organiseras genom krav på evidens, effektivitet och mätbara resultat utmanas därför det förebyggande arbetets själva existensvillkor. Hur värderas det som ännu inte hänt? Hur motiveras satsningar vars framgång består i att problem uteblir? Preventionens osynlighet gör den nödvändig och samtidigt sårbar (Hagander et al. 2025).

Det ”profylaktiska förnuftet” har också kritiserats (Agerholm 2023) för att det ofta bygger på en tankefigur att sociala problem växer fram stegvis. Om stödjande och korrigerande insatser ska kunna komma till användning måste dessa vara reaktioner på några slags signaler. Och ska detta ske i en tidig fas måste det då rimligen röra sig om ganska små regelöverträdelser och normbrott. Det är sådant som väldigt många, inte minst barn och ungdomar, ägnar sig åt under en period för att sedan gå vidare i livet.

Risken med tidiga ingripanden blir då att det som egentligen hör till en normalitet blir överbetonat och skuldbelagt med stigmatisering och negativ självbild som följd.

Överhuvudtaget har förebyggande arbete, och särskilt då uttrycket "prevention", kritiserats för att fokusera för mycket på riskfaktorer och sociala problemindikatorer. Utifrån ett folkhälsooperspektiv har istället begreppet "promotion" lanserats som ett uttryck för ett perspektiv där socialt arbete sätter det friska och fungerande i centrum. Det har formulerats som att gå från patogenes till salutogenes (Antonovsky 2005). Samtidigt har det påpekats att det förebyggande arbetet behöver båda synsätten. Se och stärka det friska, men också vara tydlig med att identifiera det som är problematiskt och fungerar dåligt (Ungdomsstyrelsen 2010).

Detta dubbla perspektiv leder till att förebyggande insatser måste formuleras och utformas i relation till vad som i en viss situation uppfattas som socialt önskvärt respektive oroande. På så vis speglar det förebyggande sin samtid och får en politisk dimension (Sahlin 1999). När det uppsökande sociala fältarbetet etablerades i storstäderna under 1950-talets andra hälft skedde detta i hög grad i relation till dåtidens stora sociala fråga: "raggarp problemet". Det var ungdomar som körde runt i stora amerikanska bilar och utvecklade en livsstil som i ett utifrånperspektiv framstod som baserad på slagsmål, fylla och sex.

Idag utgör inte raggare någon central målgrupp för det uppsökande arbetet. Istället har "gängkriminalitet" och hur denna ska kunna "knäckas" kommit i förgrunden för diskussionen om ungdomars sociala förhållanden.

Samtiden präglas av förstärkta kontrollbefogenheter, ökade krav på riskbedömningar och en mer repressiv utveckling, särskilt i relation till barn och unga. Prevention framträder därmed inte enbart som omsorgens och solidaritetens praktik, utan också som en del av styrningens och riskhanteringens logik. I denna spänning mellan tillit och kontroll, mellan stöd och övervakning, formas det samtida förebyggande arbetets villkor.

När förebyggande socialt arbete lanseras som ett centralt mål för socialtjänsten blir det uppenbart att det preventiva arbetet inte bara har inre motsättningar att hantera, utan även yttre komplikationer att förhålla sig till. Konsekvenserna av denna situation är många, men en produktiv sådan är att den har en tankeväckande effekt. Möjligheter och hinder för att utveckla förebyggande socialt arbete blir viktiga frågor att undersöka, diskutera och skriva om.

På annat sätt går det inte att tolka det stora gensvar som Socialvetenskaplig tidskrift har fått på inbjudan att delta i ett temanummer om förebyggande socialt arbete. Resultatet har blivit ett mycket omfattande nummer som belyser en rad olika aspekter av vad förebyggande arbete kan vara. Tematiskt dominerar frågor med koppling till

barn, unga och familj, men infallsvinklarna ser olika ut. Vidare finns artiklar om uppsökande arbete, omorganisation av socialtjänsten och arbete mot mobbning inom skolan. Andra artiklar behandlar överskultsättning, forskning inom äldreområdet, hälsolotsar och arbete mot hedersrelaterat våld. Lokalt arbete mot gäng och samverkansstrategier diskuteras och folkbibliotekens sociala arbete undersöks.

Temanumret innehåller en mångfacetterad diskussion om socialt förebyggande arbete som erbjuder en stimulerande inblick i de många utmaningar, dilemman och möjligheter som yrkesverksamma socialarbetare och forskare inom socialvetenskapen möter. Förebyggande socialt arbete befinner sig vid en korsväg vad gäller värdegrund och inriktning inför framtiden. Med detta temanummer är ämnet förstås långt ifrån uttömt. Vi ser fram emot ett fortsatt tanke- och erfarenhetsutbyte om förebyggande socialt arbete i kommande nummer av tidskriften.

Göteborg i april 2026

Björn Andersson, Evelyn Khoo och Jörgen Lundälv

Temaredaktörer

Referenser

- Agerholm, F. J. (2023). Den profylaktiske (u)fornuft: – usamtidige tanker om tidens tidlig forebyggende indsats. *Dansk pædagogisk Tidsskrift*, 4, s. 12–28.
- Antonovsky, A. (2005). *Hälsans mysterium*. 2 utg. Natur och kultur.
- Hagander, L., Hammarlin, M-M. & Tunlid, A. (2025). Temaledare: Prevention - konsten att lära av det som inte händer. *Socialmedicinsk tidskrift*, 102(1), s. 14–18.
<https://doi.org/10.62607/smt.v102i1.46873>
- Olson, H-E. (2008). Öppen verksamhet i ett historiskt perspektiv. I Ungdomsstyrelsens skrifter 2008:2, *Mötesplatser för unga*, s. 47–71.
- Regeringskansliet. (2025). En förebyggande, lättillgänglig och kunskapsbaserad socialtjänst.
<https://www.regeringen.se/regeringens-politik/socialtjanst/ny-socialtjanstlag/> [2026-03-30]
- Sahlin, I. (1999). Preventionens innebörd och tillämpningar. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift*, 16(4–5), s. 231–249.
- Ungdomsstyrelsen. (2010). *Från snack till verkstad*. Ungdomsstyrelsens skrifter, 2010:6.